

DESPRE O FALERĂ DE BRONZ DESCOPERITĂ LA SARMIZEGETUSA-REGIA*

Iosif Vasile FERENCZ

1. Locul și condițiile descoperirii

În ultimii ani, căutătorii de comori au desfășurat o activitate intensă în Munții Șureanu, favorizați de terenul accidentat, precum și de ineficiența autorităților în ceea ce privește protecția monumentelor și siturilor arheologice. Unele dintre obiectele descoperite ca urmare a cercetărilor neautorizate au fost recuperate și au îmbogățit colecțiile muzeelor din România¹.

Piesa pe care dorim să o prezentăm cu acest prilej a fost descoperită de către acești căutători de comori, pe una dintre terasele estice ale Dealului Grădiștii – antica Sarmizegetusa Regia. Datorită caracterului descoperirii nu se cunosc mai multe amănunte legate de contextul arheologic în care s-a aflat piesa.

2. Descrierea piesei

Obiectul are forma unui disc ușor arcuit, cu diametrul maxim de 7,23 cm. Piesa a fost confecționată din bronz, prin turnare, iar ulterior a fost prelucrată prin strunjire pe suprafața exterioară, lăsându-i-se o margine ușor rotunjită, marcată, la rândul ei printr-o adâncitură circulară, având lățimea de numai 0,06 cm și diametrul de 6,86 cm. În centrul discului a fost practicat un orificiu circular, având un diametru de 0,27 cm. La rândul ei, partea centrală a falerei este realizată sub forma unui disc, având diametrul de 3,02 cm.

Pe suprafața acestui disc central a fost practică, tot prin strunjire, o nervură reliefată, cu lățimea de 0,15 cm, despărțită de margine printr-o șanțuire, lată de 0,22 cm. Nervura descrisă are diametrul exterior de 2,36 cm.

În zona care a fost astfel delimitată, între marginea piesei și discul central s-a conturat un registru circular cu lățimea de 1,85 cm a cărui suprafață a fost ornamentată prin incizare cu un motiv vegetal. Elementul ornamental este compus din înlanțuirea a două tipuri de frunze, care se repetă de câte trei ori. Ulterior realizării motivului ornamental, acest registru a fost acoperit cu un strat subțire de metal alb, probabil argint, așa cum s-a constatat în cele mai

* O altă formă a acestui material a fost publicat în *Instrumentum*, nr 29, 2009, p. 38-39. Doresc să mulțumesc tuturor celor care m-au ajutat cu sfaturi și bibliografie pentru analiza și publicarea acestei piese: dr. Gelu Florea (Universitatea Babeș – Bolyai, Cluj Napoca), dr. Băeștean Gică (Muzeul Civilizației Dacice și Romane – Deva), dr. Călin Timoc (Universitatea de Vest – Timișoara) și Ioana Barbu (Muzeul Civilizației Dacice și Romane – Deva).

¹ Ferencz 2001; Iaroslavschi, Bozu 2001; Benea, Chișu 2001; Ferencz, Bodó 1999-2000; Bodó, Ferencz 2002; Ferencz, Rădeanu 2002; Bodó 2003; Bodó, Ferencz 2004; Iaroslavschi, Bozu 2004; Chișu, Benea 2004; Trohani 2003; Sîrbu *et alii* 2005.

numeroase cazuri, la falerele de acest tip². Cea de a doua față a discului nu este ornamentată. Pe suprafața ei se găsesc trei verigi dispuse asimetric, accesorii care fac parte, organic, din corpul piesei. Diametrul interior al acestor verigi este de cca 0,6 – 0,7 cm.

Starea de conservare este în general bună, cu excepția unei crăpături într-una dintre margini și a unei verigi care pare să fi fost lovită. Faptul că este vorba despre veriga situată în aceeași parte cu crăpătura discului, poate sugera faptul că degradarea în cele două locuri a avut aceeași cauză. Ele ar putea să fie rezultatul uneiia sau a mai multor lovituri practice cu unealta de săpat a celui care a descoperit-o.

Obiectul mai are și alte câteva mici defecte. Este vorba despre o gaură, care poate fi remarcată pe suprafața registrului ornamentat, și care este posibil să fi apărut ca rezultat al unei imperfecțiuni a materialului. De asemenea, în alte cinci locuri se pot vedea urme de lovituri cu profunzimi diferite, pe suprafața discului, pe margine și pe partea dorsală.

3. Tipologia

Obiectul pe care îl prezentăm cu acest prilej este o faleră, aparținând unei garnituri de harnașament, obișnuită în lumea romană. Astfel de garnituri sunt cunoscute din reprezentările figurate pe monumente din piatră³ și reprezintă componente uzuale ale echipamentului militar al cavaleriștilor romani⁴. Numeroase piese arheologice reprezentând componente ale unor astfel de ansambluri au fost descoperite de-a lungul timpului în întreg teritoriul în care s-a întins, în antichitate, puterea și influența romană⁵. Cele mai multe dintre accesoriile harnașamentului, a căror diversitate ca formă și dimensiuni sunt uimitoare, au o funcționalitate precisă, însă nu lipsesc nici cele care au doar un rol decorativ⁶.

Pe baza informațiilor literare, epigrafice și arheologice a fost posibilă reconstituirea unor garnituri complete de echipament ecvestru, pentru diferite etape ale evoluției garniturilor pentru călărie în lumea romană a secolului I al erei creștine⁷.

Cercetătorul britanic Mike C. Bishop, analizând piesele componente ale echipamentului militar roman utilizat pe parcursul secolului I A. D. a realizat sisteme de înseriere și pentru falere. Cu acel prilej, el a distins 10 tipuri stilistice diferite de accesorii utilizate pentru distribuția curelelor, între care 8 destinate călăreților și doar două cailor pentru tracțiunea vehiculelor⁸. Pentru acest tip de obiect, cercetătorul britanic a utilizat două categorii de criterii tipologice: pe de o

² Bishop 1988, p. 94.

³ *Ibidem*, Fig 1-17.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 100.

⁷ *Ibidem*, p. 104-116, fig. 25, 29, 30, 31.

⁸ *Ibidem*, p. 100.

parte aspectul decorativ și forma, iar pe de altă parte a ținut cont de numărul, forma și modul de dispunere a verigilor de distribuție a curelelor, elemente care alcătuiesc criteriul funcțional⁹.

Din punct de vedere al primei categorii de criterii utilizate, exemplarele având forma falerei prezentate au fost încadrate în tipul 5, varianta c¹⁰, în timp ce a doua categorie o plasează alături de piesele tipului 4, varianta a¹¹.

Un exemplar asemănător din punct de vedere al decorului vegetal, o reprezintă o fală descoperită la Xanten¹², datată la mijlocul secolului I al erei creștine. Acel exemplar este ornamentat tot prin înălțuirea de câte trei ori, alternativ, a câte două tipuri de reprezentări de frunze. În acest caz, însă, discul central a fost acoperit printr-o protomă umană reliefată și în registrul ornamental a fost înscris un text.

O altă asemenea piesă, decorată și ea printr-un motiv redând înălțuirea a două tipuri de frunze care se repetă de patru ori, provine de la Doorwert¹³ și a fost datată de la sfârșitul secolului I î. Chr. până la începutul secolului II d. Chr.

În ceea ce privește identificarea locului pe care îl ocupa falera prezentată de noi în cadrul întregii garnituri de harnașament, cele trei verigi ne sunt de mare ajutor, deoarece s-a constatat faptul că artefactele având aplicate pe verso un număr de 3 verigi asigurau distribuția curelelor în zona umerilor calului, precum și în cea a pulpelor¹⁴.

4. Concluzii

Chiar dacă nu cunoaștem prea multe detalii legate de condițiile de descoperire, chiar și numai proveniența de la Sarmizegetusa Regia, la care se adaugă încadrarea tipologică și datarea analogiilor cunoscute sunt elemente care ne permit să formulăm unele concluzii.

În primul rând, trebuie să remarcăm faptul că avem de a face cu un accesoriu obișnuit al garniturilor harnașamentului cailor romani, în secolul I d. Chr. și că astfel de ansambluri sunt specifice mediului militar¹⁵. Descoperirea piesei în aria anticei Sarmizegetusa Regia, capitala Regatului Dac, reprezintă un amănunt care ne poate furniza anumite argumente pentru o datare mai strânsă. Evenimentul istoric de care este cel mai probabil să legăm prezența sa în zonă îl reprezintă războaiele daco-romane de la începutul secolului II d. Chr, poate chiar de momentul dramatic al confruntărilor de la sfârșitul celui de al doilea război, în anul 106. Oricât de tentantă ar putea fi o astfel de interpretare, nu se pot exclude nici celelalte ipoteze, între care se numără aceea cum ar fi putut să fi

⁹ *Ibidem*, p. 94-95.

¹⁰ *Ibidem*, p. 137, fig. 40.

¹¹ *Ibidem*, p. 141, fig. 42.

¹² Junkelmann 1992, p. 80, fig 88; Bishop, Coulston 1993, Fig 16/8.

¹³ Bishop, Coulston 1993, fig. 65/4.

¹⁴ Bishop 1988, p. 95.

¹⁵ *Ibidem*, p. 112-113.

aparținut unuia dintre dezertorii romani la care se referă izvoarele literare¹⁶. De asemenea, nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca întregul harnașament să fi constituit obiectul unui dar, oferit unui nobil dac împreună cu calul, cu prilejul unor negocieri sau a altor evenimente istorice. Astfel de daruri erau obișnuite cu prilejul unor tratative, în antichitate¹⁷, iar astfel de discuții diplomatice nu au lipsit la sfârșitul secolului I și la începutul secolului II¹⁸. Mai mult, este cunoscut și faptul că unii dintre nobilii daci care au participat la negocieri au primit daruri de la romani¹⁹. O a treia ipoteză pe care trebuie să o luăm în calcul este aceea a apartenenței piesei la harnașamentul calului unui militar roman, dintr-o unitate militară care a staționat la Sarmizegetusa Regia, după încetarea confruntărilor.

Toate cele trei situații asigură o datare în ultimele decenii ale secolului I sau în primele decenii ale secolului II d. Chr.

About a bronze phalera found at Sarmizegetusa Regia

(Abstract)

The piece was found by treasure hunters in the surroundings of the ruins of ancient Sarmizegetusa Regia. Because of the character of the discovery, we don't know much about the archaeological context. Even if we do not know many details many about the context of discovery, the very fact that it comes from Sarmizegetusa Regia, adding the typological classification and dating the known analogies represent enough information allowing us to draw some conclusions. First, we have to consider that we have an usual fitting on the Roman harness, in the first century and these are belonging to military equipment (Bishop 1988, 112-113).

Being discovered at Sarmizegetusa Regia represents an important detail for a better dating. The historical event related with it's presence in the area is represented by the Dacian/Roman wars from the beginning of the second century A. D., maybe even in 106.

Nevertheless, there are some other hypothesis such as the possibility that the piece belonged to a Roman deserter mentioned by the ancient sources (Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXVIII, 8, 6-7). Also, the entire harness could be a gift offered to a Dacian nobleman, during a negociation. Such gifts were customary during some negociations, in antiquity (Tacitus, *Germania*, XV, 2). Such diplomatical talks took place at the end of the first century A.D. and at the beginning of the second (Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXVII, 6, 5; LXVII, 7, 2; LXVIII, 9, 1-3 etc). Moreover is well known the fact that some of Dacian nobleman participating to negociations received gifts from Romans (Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXVII, 7, 3). The third hypothesis we have taken into consideration is that about the appartenance of the piece to the Roman military equipment, belonging to a unit camped at Sarmizegetusa Regia, after the war ended.

All the three situations assume a chronological frame in the last decades of the first century, or the first decades of the second century A. D.

Explanation of figures

Fig 1. The Bronze Phalera Discovered at Sarmizegetusa Regia (sketch by Manea Mugurel).

¹⁶ Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXVIII, 8, 6-7.

¹⁷ Tacitus, *Germania*, XV, 2.

¹⁸ Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXVII, 6, 5; LXVII, 7, 2; LXVIII, 9, 1-3 etc.

¹⁹ *Ibidem*, LXVII, 7, 3.

Fig. 2. The Bronze Phalera Discovered at Sarmizegetusa Regia (foto Ferencz Iosif Vasile).

Fig. 3. Reconstruction of a harness with phalerae (sketch by Filcea Cristina).

Abrevieri bibliografice

- Bishop 1998 - M. C. Bishop, „Cavalery equipment of the Roman Army, in the Ist Century A. D.”, în I. C. Coulston (ed.), *Military Equipment and the Identity of Roman soldiers. Proceedings of the Fourth Roman Military Equipment Conference*, BAR Int Series, 394, 1988, p. 67-195.
- Bishop, Coulston 1993 - M. C. Bishop, J. C. N. Coulston, *Roman military Equipment, from the Punic Wars to the fall of Rome*, London 1993.
- Bodó, Ferencz 2002 - I. V. Ferencz, C. Bodó, „Unelte meșteșugărești descoperite în așezarea dacică de la Fețele Albe”, în C. Gaiu (ed.) *Ateliere și tehnici meșteșugărești. Contribuții arheologice*, Cluj-Napoca, 2002, p. 121-143.
- Bodó 2003 - C. Bodó, „O piesă de import descoperită în zona capitalei Regatului Dac”, în *Sargetia*, 31, 2003, p. 113-118.
- Bodó, Ferencz 2004 - C. Bodó, I. V. Ferencz, „Dacian Iron tools discovered in the arrea of the Dacian Kingdom capital”, în A. Pescaru, I. V. Ferencz (eds.) *Daco-Geții*, Deva, 2004, p. 297-306.
- Chișu, Benea 2004 - Șt. Chișu, D. Benea, „Unelte descoperite în zona Munților Orăștiei”, în A. Pescaru, I. V. Ferencz (eds.) *Daco-Geții*, Deva, 2004, p. 143-149.
- Ferencz 2001 - I. V. Ferencz, „Câteva unelte agricole descoperite în zona Grădiștii Muncelului”, în C. Gaiu (ed.), *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu*, Bibliotheca Musei Napocensis, XX, Cluj-Napoca, 2001, p. 151-158.
- Ferencz, Bodó 1999-2000 - I. V. Ferencz, C. Bodó, „Noi piese descoperite la Piatra Roșie (jud. Hunedoara)”, în *Sargetia*, 28-29/1, 1999-2000, p. 145-159.
- Ferencz, Rădeanu 2002 - I. V. Ferencz, V. Rădeanu, „Câteva piese descoperite de curând în împrejurimile cetății dacice de la Piatra Roșie”, în C. Gaiu (ed.), *Ateliere și tehnici meșteșugărești. Contribuții arheologice*, Cluj-Napoca, 2002.

- Glodariu 1989-1993 - I. Glodariu, „Sarmizegetusa Regia durant la regne de Trajan”, în *ActaMN*, 26-30, I/1, 1989-1993, p. 19-26.
- Iaroslavschi, Bozu 2004 - E. Iaroslavschi, O. Bozu, „Descoperiri dacice la Grădiștea Muncelului-„Râpa cu galbeni”, în A. Pescaru, I. V. Ferencz (eds.) *Daco-Geții*, Deva, 2004, p. 127-141.
- Junkelmann 1992 - M. Junkelmann, *Die reiter Roms*, III, Mainz am Rhain 1992.
- Lockyear 2004 - C. Lockyear, „The Late Iron Age background to Roman Dacia”, în W. S. Hanson, I. P. Haynes (eds.), *Roman Dacia. The making of a provincial society*, Portsmouth-Rhode Island 2004, p. 33-74.
- Sîrbu *et alii* 2005 - V. Sîrbu, N. Cerișer, V. R. Ioan, *Un depozit de piese dacice din fier de la Piatra Roșie (sat Lunca, județul Hunedoara)*, Bibliotheca Septemcastrensis, XV, Sibiu 2005.
- Trohani 2003 - G. Trohani, „Un eventual “depozit de obiecte din fier” descoperit în zona Sarmizegetusa”, în *Sargetia*, 31, Deva 2003, p. 143-158.

Cuvinte-cheie: roman, faleră de bronz, accesoriu harnașament.

Keywords: Roman, bronze phalera, harness accessory.

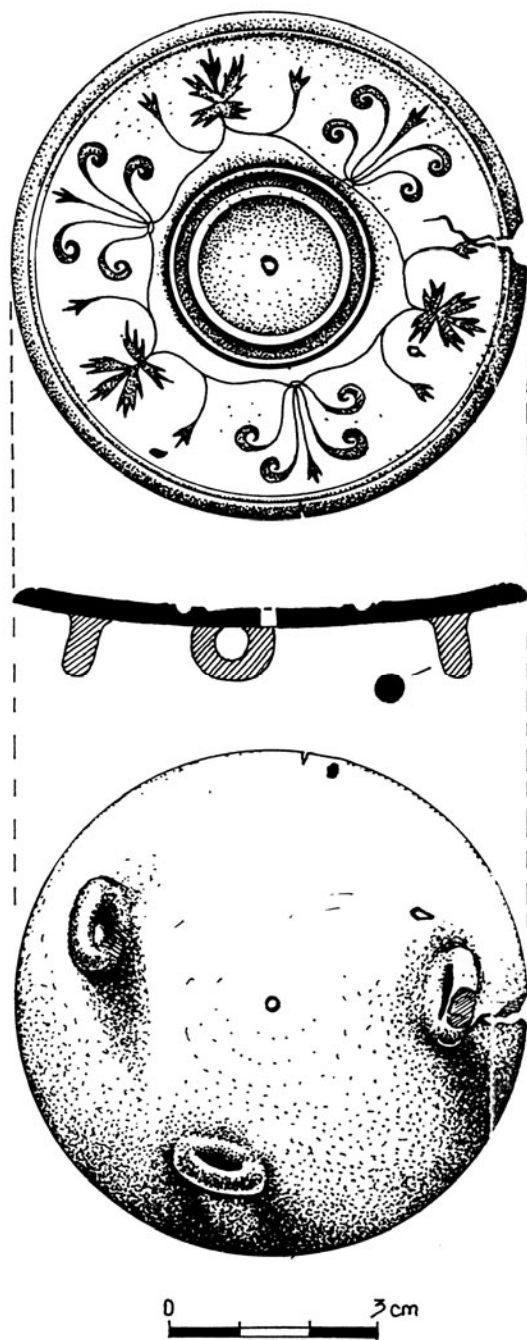

Fig. 1. Falera de la Sarmizegetusa Regia (desen – Manea Mugurel)

Fig. 2. Falera de la Sarmizegetusa Regia (foto - Ferencz Iosif Vasile)

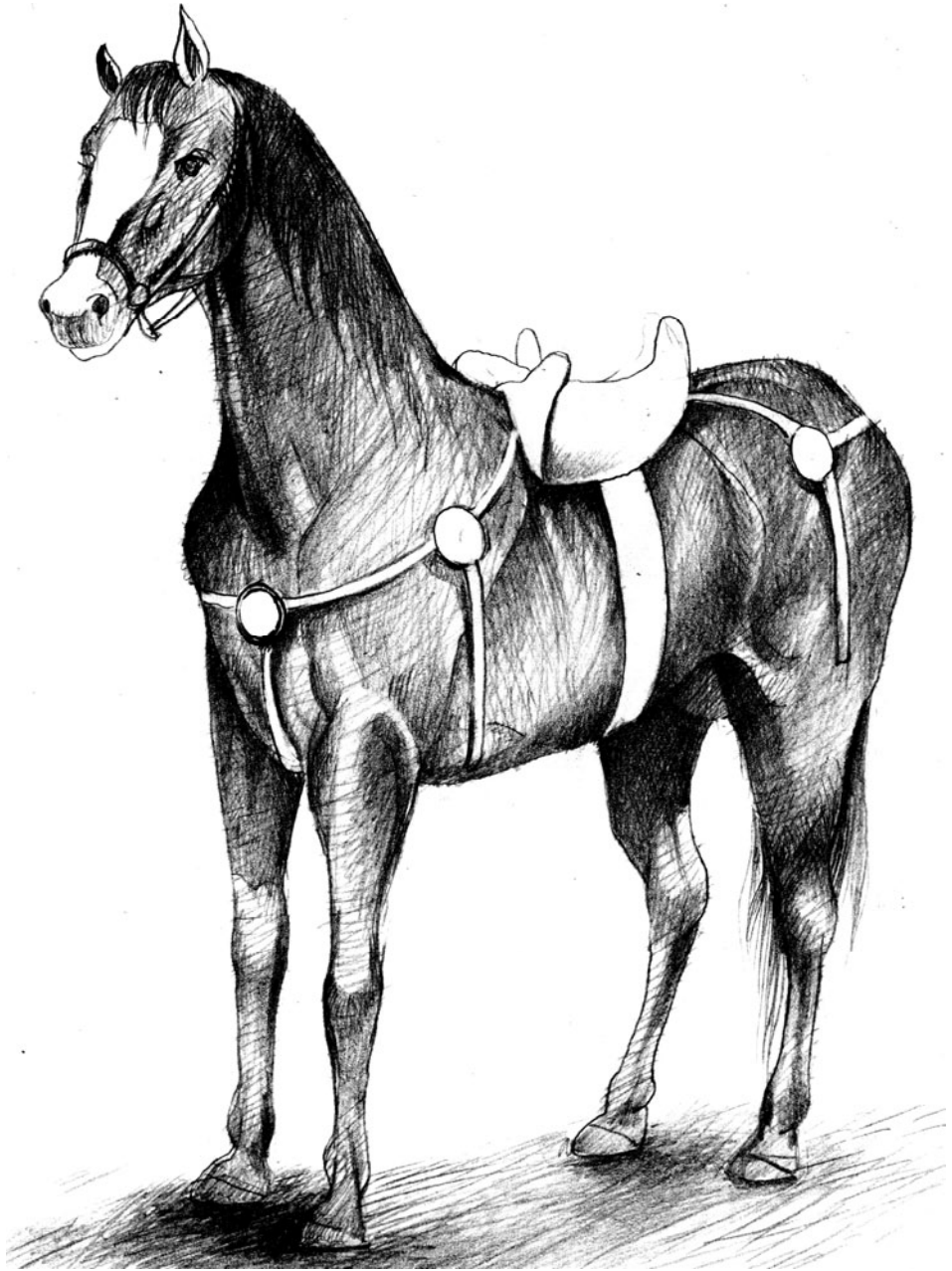

Fig. 3. Reconstituirea unei garnituri de harnașament cu falere
(desen - Filcea Cristina)

